

Economic, Cultural and Environmental Impacts of EXPO`21 HATAY in the Scope of Sustainability[#]

Sertaç Güngör^{1,a,*}, Sabriye Melis Çiñinoğlu^{2,b}

¹Department of Landscape Architecture, Campus, Faculty of Agriculture, Selçuk University, Selçuklu/Konya 42031, Türkiye

²Department of Landscape Architecture, Institute of Science and Technology, Selçuk University, Selçuklu/Konya 42031, Türkiye

*Corresponding author

ARTICLE INFO	ABSTRACT
<p>[#]This study was presented at the 6th International Anatolian Agriculture, Food, Environment and Biology Congress (Kütahya, TARGID 2022)</p> <p>Research Article</p> <p>Received : 15.11.2022 Accepted : 10.12.2022</p> <p>Keywords: Expo Turkey Hatay Sustainability Landscape Architecture</p>	<p>EXPO, which is used as the abbreviation of the word 'exposition', which means 'World Exhibition' or 'World's Fair' in English; It is a global event that has been organized around the world since the 19th century and aims to promote the city and country in which it is held in the national and international arena, raise awareness, educate the public, share innovations, produce, support development and encourage cooperation. Our country participated in this event for the first time with the 1851 London Expo Organization during the Ottoman Empire Period. It was hosted for the first time with the Expo Organization held in Antalya in 2016, and it is the host country for the second time with the Expo organization held in Hatay on April 1, 2022. Expo 2021 Hatay, whose full name is 'International Horticulture Fair Hatay, Turkey 2021'; It was accredited as a Class B international Expo by the International Association of Horticultural Producers (AIPH) on January 23, 2017 and registered according to the decision of the AIPH Board of Directors. Within the scope of this study, the economic, cultural and environmental effects of the EXPO'21 Hatay organization, which is a very important tool for the national branding and development of Hatay, were evaluated, and suggestions were made about the correct reuse of the fairgrounds and their sustainability after the organization was over.</p>

Türk Tarım – Gıda Bilim ve Teknoloji Dergisi, 10(sp1): 2827-2834, 2022

EXPO`21 HATAY'ın Sürdürülebilirlik Kapsamında Ekonomik, Kültürel ve Çevresel Etkileri

MAKALE BİLGİSİ	ÖZ
<p>Araştırma Makalesi</p> <p>Geliş : 15.11.2022 Kabul : 10.12.2022</p> <p>Anahtar Kelimeler: Expo Türkiye Hatay Sürdürülebilirlik Peyzaj Mimarlığı</p>	<p>İngilizcede 'Dünya Sergisi' ya da 'Dünya Fuarı' anlamlarına gelen 'exposition' sözcüğünün kısaltılmış şekli olarak kullanılan EXPO; dünya genelinde 19. yüzyıldan bu yana düzenlenen, düzenlendiği kenti ve ülkeyi ulusal ve uluslararası arenada tanıtmayı, farkındalığı arttırmayı, halkı eğitmeyi, yenilikleri paylaşmayı, üretmeyi, kalkınmayı desteklemeyi ve işbirliğini teşvik etmeyi amaçlayan küresel bir etkinliktir. Bu etkinliğe ülkemiz ilk kez Osmanlı Devleti Döneminde 1851 Londra Expo Organizasyonu ile katılmıştır. 2016 yılında Antalya ilinde düzenlenen Expo Organizasyonu ile ilk kez ev sahipliği yapmış olup, 1 Nisan 2022 tarihinde Hatay da açılışı gerçekleştirilen Expo organizasyonu ile de ikinci kez ev sahibi ülke olarak yer almaktadır. Tam ismi 'Uluslararası Bahçe Bitkileri Fuarı Hatay, Türkiye 2021' olan, Expo 2021 Hatay; 23 Ocak 2017 tarihinde Uluslararası Bahçe Bitkileri Üreticileri Birliği (International Association of Horticultural Producers / AIPH) tarafından B sınıfı uluslararası Expo olarak akredite edilmiş ve AIPH Yönetim Kurulu kararına göre tescil edilmiştir. Bu çalışma kapsamında, Hatay'ın ulusal markalaşması ve kalkınması yolunda çok önemli bir araç olan EXPO'21 Hatay organizasyonunun ekonomik, kültürel ve çevresel etkileri değerlendirilmiş olup, organizasyon bittikten sonra da fuar alanlarının doğru bir şekilde yeniden kullanımı ile sürdürülebilir olması konusunda önerilerde bulunulmuştur.</p>

Giriş

İngilizcede ‘Dünya Sergisi’ ya da ‘Dünya Fuarı’ anlamlarına gelen ‘exposition’ sözcüğünün kısaltılmış şekli olarak kullanılan EXPO, yenilikçi paylaşımları ve ilerlemeyi teşvik ederek iş birliğini desteklemeyi ve halkın eğitim seviyesini artırmayı amaçlayan uluslararası bir etkinliktir (Anonim, 2022a).

FIFA Dünya Kupası ve Olimpiyat Oyunları’ndan sonra dünyanın en büyük üçüncü organizasyonu olan EXPO; ev sahibi şehrin ve ülkenin uluslararası imajını ve konumunu güçlendirmek için eşsiz bir fırsat olup, uluslararası toplum, genel kamuoyu/halk, ev sahibi ülke ve katılımcılar gibi gruplara yönelik farklı avantajlar sağlamaktadır.

Ev sahibi ülke için EXPO, Ulusal markalaşma ve kalkınma için çok önemli bir araç olan EXPO ev sahibi ülkenin uluslararası imajını güçlendirmesi, marka değerinin arttırması (Kangjuan, Gyula, Wang, Zheng and Sun, 2017) ve kendisini uluslararası arenada önemli bir oyuncu olarak konumlandırması için bir fırsattır. Altyapıların, ulaşım ağlarının ve konut kapasitelerinin iyileştirilmesini, iş imkânlarının arttırılmasını, ülkenin küresel iş ve yatırım çevresinin geliştirilmesini sağlamaktadır (Anonim, 2022b).

Uluslararası toplumlar için EXPO, ilerleme ve iş birliğini sağlamaya yönelik deneyim ve farklı fikirlerin konferanslar, çalıştaylar, diplomatik ve profesyonel toplantılar ile sunulduğu bir platformdur.

Halk için EXPO, tema ve alt temalara uygun olarak seçilen her yaşa uygun kültürel etkinliklerin, sergilerin, atölye çalışmalarının ve gösterilerin bir arada sunulduğu eğitim ve eğlence merkezleridir. Aynı zamanda sahip olduğu açık yeşil alanları, peyzaj çalışmaları ve sahip olduğu bitkisel çeşitliliği ile de önemli kentsel rekreasyon alanları yaratmaktadır (Anonim, 2022c).

Lamberti ve ark. (2011) yaptıkları çalışmada, 2010 yılında Çin’ in Şangay kentinde düzenlenen dünya fuarı organizasyonunun, gelişmekte olan ülkeler ve toplumlar için turizm altyapısına olan katkısı, özellikle tüm Yangtze Nehri Deltası Bölgesi’ nin uluslararası turizm boyutunda tüm dünyaya tanıtılması ve bununla beraber ekonomik kalkınmanın sürdürülebilirliği konularını incelemişlerdir. Şimşek (2011) çalışmasında, 2011 Erzurum Dünya Üniversitelerarası Kış Oyunları’nın Erzurum şehrine olan sosyo-kültürel ve ekonomik etkilerini irdelemiş, yerel seyirci görüşü ve farklılıklarını belirlemiştir. Vij ve ark. (2019) yılında yaptıkları çalışmada, Expo 2020 Dubai organizasyonu öncesi yerel halkın etkinlik hakkındaki görüşleri ve etkinliğin kente olan etkinliğin sosyo-kültürel, çevresel ve ekonomik etkileri incelenmiştir. Chen (2012) çalışmasında, Çin Hükümeti’ nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen 2008 Pekin Yaz Olimpiyatları, 2010 Şanghay Dünya Fuarı ve 2010 Guangzhou Asya Oyunlarını, mega etkinliklerin ev sahibi ülkenin ulusal ve uluslararası markalaşmasının önemi bakımından irdelemiş ve bu etkinliklerin ulusal imajlara olan katkıları vurgulamıştır. Wang ve ark. (2012) yaptıkları çalışmada, 2010 Şanghay Dünya Fuarı’ nın şehrin markalaşması üzerine etkilerini incelemişlerdir. Bu süreçte yerel halkın katılımı ve kurumsal mekanizmaların iş birliği içerisinde olmalarının önemini vurgulamışlardır. Silik ve Güçer (2013) çalışmalarında Olimpiyat Oyunları’ndan sonra Dünya’ nın en önemli spor organizasyonu olan Akdeniz

Oyunları’ nı Mersin XVII. Akdeniz Oyunları örneğinde incelemiş ve uluslararası spor organizasyonlarının düzenlendiği şehre sosyokültürel etkilerini belirtmişlerdir. Silik (2017) çalışmasında, 2013 yılında Türkiye’de düzenlenen FIFA 20 Yaş Altı Dünya Kupası maçlarını izlemek için stadyuma gelen yerli seyirciler özelinde, organizasyonun sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri ile seyircilerin demografik değişkenleri arasındaki farklılıkları belirlemiştir. Çelik ve Aslantaş (2018) yaptıkları çalışmada, tarihsel süreç içerisinde Expo organizasyonların gelişimi ve Expo sonrasında kentlerin kazanımlarına yer vermiş olup, Türkiye’nin Expo’ ya katılımı ve Expo 2016 Antalya örneğini irdelemiştir. Ayrıca 2016 Expo Antalya’nın sürdürülebilirliği için önerilere yer vermişlerdir. Gül (2019) çalışmasında, Deaflympics (23. Yaz İşitme Engelliler Olimpiyat Oyunları) Samsun 2017 örneği üzerinde uluslararası spor organizasyonlarının düzenlendiği şehrin; ekonomisi, altyapısı ve halkın sosyalleşmesine olan olumlu etkileri ile şehrin doğal çevresine olan olumsuz etkilerini incelemiş ve elde ettiği istatistikî verilerle bölge halkının oyunların sosyo-ekonomik ve mekânsal etkileri üzerine algılarını irdelemiştir. Polat (2019) yaptığı çalışmada, Expo sürecinin en verimli şekilde değerlendirilebilmesi için organizasyon yetkililerine önerilerde bulunmuştur. EXPO öncesi kentin güçlü ve zayıf yönlerinin analizinin yapılması, kurumlar arası iletişim ağı kurulması, kent halkının destek için bilinçlendirilmesi ve hizmet kalitesinin artırılması için ilgililere eğitimler verilmesi gibi konuların expoların başarısı üzerine önemine değinmiştir. Hür (2019), çalışmasında; ortak temaya sahip olması sebebiyle yurt dışından Milano Expo 2015 ve yurt içinden Antalya Expo 2016 örneklerini seçmiş ve çevresel, ekonomik ve sosyal sürdürülebilirlik boyutlarıyla karşılaştırmıştır. Karahan vd. (2021) yaptıkları çalışmada, Türkiye’nin ilk Expo deneyimi olan Expo 2016 Antalya’ ya ait bilgilere yer verilmiş ve Expo 2016 Antalya’nın sürdürülebilirliğe katkı sağlayan uygulamaları değerlendirilerek Expo fuar alanının bundan sonraki süreçte sürdürülebilir kullanımı için önerilerde bulunulmuştur. Hallaq ve ark. (2021) yaptıkları çalışmada Expo 2020 Dubai örneğini ele almış ve etkinlik henüz başlamadan yerel halkın etkinlik hakkındaki düşüncelerini analiz etmişlerdir. Güven ve Suna (2022) yaptıkları çalışmada, 2023 yılında yapılması planlanan Expo 2023 Kahramanmaraş etkinliğinin kente olan etkisinin turizm sektör paydaşları boyutunda değerlendirmesini yapmışlardır.

Çalışmanın kuramsal altyapısını oluşturan büyük ölçekli uluslararası etkinliklerden EXPO organizasyonları, EXPO’21 Hatay’ ın yeri/ önemi ve ekonomik, kültürel ve çevresel etkilerinin incelendiği çalışmada; büyük ölçekli etkinlikler, Expo dünya fuarı ve sürdürülebilirlik gibi anahtar kelimeler kullanılarak yazın incelemesi yapılmıştır. Araştırma kapsamında çalışmaya kaynak teşkil edebilecek, expo kavramı, expo dünya fuarlarının tarihçesi, expo regülasyonları, botanik expolar, Expo 2016 Antalya Botanik Exposu, Expoların düzenledikleri ülke ve şehirlere ekonomik, kültürel ve çevresel etkileri, EXPO’21 Hatay ve konu ile ilgili daha önce yazılmış ulusal ve uluslararası makaleler, tezler, bildirimler, dergiler, regülasyonlar ve istatistiksel veriler incelenmiştir.

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmanın ana materyali 1 Nisan 2022 tarihinde Türkiye'nin Hatay ilinde açılışı gerçekleştirilen EXPO'21 Hatay Organizasyonu'nun sürdürülebilirlik kapsamında kente olan katkılarını incelemek üzere, EXPO alanlarını ziyaret eden yerli halk oluşturmaktadır. Yerli halkın demografik değişkenleri ile organizasyonun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik ölçek boyutları arasındaki farklılığı belirlemek ana heftir.

Çalışmada EXPO'21 Hatay Organizasyonu'nun seçilmesinin ana nedeni, mega organizasyonun Hatay'ın uluslararası arenada tanınırlığının artırılması, ulusal markalaşması ve sürdürülebilir kalkınması yolunda çok önemli bir araç olması, aynı zamanda ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkiler bakımından çok önemli bir etkinlik olmasıdır. Ayrıca çalışmanın, mega organizasyonlara ev sahipliği yapacak olan diğer ülke ve şehirlere ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkiler çerçevesinde kaynak oluşturması amaçlanmıştır.

Yöntemde araştırmanın evrenini EXPO'21 Hatay alanlarını ziyaret eden/etmiş yerel halk oluşturmaktadır. Belirlenen evren içerisinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen 393 kadın ve 719 erkek olmak üzere 1112 ziyaretçiye ulaşılmıştır.

Veri Toplama Aracı olarak; çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmak ve çalışma modelini saptamak amacıyla ilgili literatür taranmıştır. Teorik temelin oluşmasından sonra verilerin toplanmasına geçilmiş ve temel teknik olarak anket uygulaması yapılmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun ilk bölümünde katılımcıların demografik özelliklerini ve Hatay'ın uluslararası arenada tanınırlığı, markalaşması ve kalkınması hakkında düşüncelerini tespit etmeye yönelik sorular sorulmuştur. İkinci bölümde ise EXPO'21 Hatay organizasyonu hakkında görüşlerini ölçecek sorular sorulmuştur. Anket formunun ikinci bölümünde araştırma sorularına ve araştırma amacına uygun ölçek için expo ile ilgili alan yazın taranmış ve Jie ve Yan (2010) tarafından geliştirilen ve Shangai Expo 2010 için yapılan araştırmada kullanılan Mega Organizasyon Etkisi (Mega Event Impact Scale) adlı ölçek kullanılmıştır. 'Mega Organizasyon Etkisi Ölçeği', şehir imajını geliştirme ve sağlamlaştırma, turizm altyapısının gelişimi, ekonomik yararlar, kültürel değişim, çevresel ve kültürel koruma isimli beş olumlu boyut ve ekonomik maliyetler, sosyal ve çevresel problemler ve kültürel çatışma isimli olumsuz üç boyutla birlikte toplam 42 sorudan oluşan sekiz boyutlu bir ölçektir (Jie and Yan, 2010).

Şimşek (2011), çalışmasında ölçeğin faktör analizini yaparak 8 faktör, 36 maddeli bir yapı ortaya koymuştur. Ölçeğin test tekrar test güvenilirliğinin en düşük korelasyon değeri 0,58 olarak hesap edilmiş ve en yüksek korelasyon değeri de 0,88 olarak hesaplanmıştır. Ayrıca, ölçeğin tümü için iç tutarlık güvenilirlik katsayısı da 0,917 olarak hesaplanmıştır. Bu çalışmaya göre faktör maddelerinin iç tutarlık güvenilirliğinin 0,50 ile 0,85 aralığında değişim gösteren madde-toplam korelasyon sayısı elde edilmiştir. Bu çalışma ile Mega Organizasyon Etkisi Ölçeği'nin Türk dilinde ve kültüründe geçerli ve güvenilir olduğu ifade edilebilir (Şimşek, 2011).

Bu çalışma kapsamında ise, organizasyon ile ilgili oluşturulan 25 maddelik ölçek ifadelerine faktör analizi yapılmış ve 3 boyut elde edilmiştir. Elde edilen bu boyutlar; ekonomik etkiler (8 ifade), sosyo-kültürel etkiler (12 ifade) ve çevresel etkiler (5 ifade) olarak ifade edilmiştir. Bu ifadeler için 5' li Likert Ölçeği kullanılmıştır. Bu ölçek Yoon ve ark. (2001) tarafından geliştirilmiştir.

Son olarak ise EXPO alanlarını ziyaret eden yerli halkın demografik değişkenleri ile organizasyonun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik ölçek boyutları arasındaki farklılık karşılaştırılmıştır. Bu karşılaştırmada verilerin yaş, eğitim düzeyi ve meslek değişkenlerine göre incelemesi sırasında Kruskal Wallis analizine; cinsiyet değişkeni bağlamında incelemesi sırasında ise Mann-Whitney U analizine başvurulmuştur. Öncesinde tüm verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Bu işlem, Kolmogrov-Smirnov ve çarpıklık-basıklık katsayılarına bakılarak yapılmış ve sonuçları araştırma bulgularında incelenmiştir.

Bulgular ve Tartışma

Çalışmaya Katılan Kişilere İlişkin Bilgiler

Çalışmaya katılan yerel halkın, demografik özelliklerini saptamak amacıyla dört soru yöneltilmiş olup, sorulara alınan yanıtlara ait ilişkin frekans ve yüzde dağılımları Tablo 1' de gösterilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Table 1. Demographic characteristics of the participants			
Değişken	Nitelik	N	%
Yaş	18-25	203	18,3
	26-35	421	37,9
	36-45	348	31,3
	46-55	99	8,9
	56 ve üzeri	41	3,7
	Toplam	1112	100
Eğitim Düzeyi	İlköğretim	97	8,7
	Ortaöğretim (Lise)	319	28,7
	Yükseköğretim*	574	51,6
	Lisansüstü eğitim	122	11,0
	Toplam	1112	100
Meslekler	Kamu Çalışanı	507	45,6
	Özel Sektör Çalışanı	313	28,1
	Esnaf	50	4,5
	Emekli	37	3,3
	Öğrenci	133	12,0
	Diğer //	72	6,5
Toplam	1112	100	
Cinsiyet	Kadın	393	35,3
	Erkek	719	64,7
	Toplam	1112	100

*(Önlisans/Lisans); **(avukat, mühendis, mimar vd.)

EXPO alanlarını ziyaret eden yerli halkın demografik değişkenleri ile organizasyonun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine yönelik ölçek boyutları arasındaki farklılık araştırılmıştır.

Bu kapsamda araştırmada elde edilen betimsel veriler sıklık ve yüzde cinsinden hesaplanarak tablo ve grafiklerle sunulmuştur. Ölçme aracına verilen yanıtların kategorik değişkenler açısından incelemesi ise istatistiksel hesaplamalarla elde edilmiştir. Bu kapsamda, Mega Organizasyon Etkisi Ölçeğine verilen yanıtların yaş, eğitim düzeyi ve meslek değişkenlerine göre incelemesi sırasında Kruskal Wallis analizine; cinsiyet değişkeni bağlamında incelemesi sırasında ise Mann-Whitney U analizine başvurulmuştur. Öncesinde tüm verilerin normal dağılım gösterip göstermediği test edilmiştir. Bu işlem, Kolmogrov Simirnov ve çarpıklık-basıklık katsayılarına bakılarak yapılmıştır. Yapılan incelemede tüm değişken gruplarında ilgili verilerin normal dağılım göstermediği tespit edilmiştir (tüm değişkenlerde: $P < 0,05$). Her bir kategori altında normallik dönüşüm teknikleri (logaritma, karekök, çarpım vd.) uygulanmış, ancak normal bir dağılım elde edilememiştir. Bunun üzerine analizlerin parametrik olmayan tekniklerle yapılmasında karar kılınmıştır. Tüm veriler, SPSS 20 istatistik paket programı kullanılarak analiz edilmiştir.

Tablo 2. Hatay kenti sizin için ne ifade ediyor?
Table 2. What does the city of Hatay mean to you?

Tema	N	%
Gastronomi	428	40,9
Turizm (İnanç/Kültür/Şehir)	270	25,8
Tarihi yapılar ve arkeolojik buluntular	200	19,1
Tarım	65	6,2
Tıbbi ve aromatik bitkiler	59	5,6
Hortikültür (Bahçecilik/Fidancılık/Çiçekçilik)	14	1,3
Yerel zanaatlar/El sanatları	7	0,7
Diğer	4	0,4
Toplam	1047	100

Tablo 3. Hatay'ın kentsel imajını kuvvetlendirmek için öncelik verilmesi gereken değerler nelerdir.
Table 3. What are the values that should be given priority in order to strengthen the urban image of Hatay?

Tema	N	%
Turizm (İnanç/Kültür/Şehir)	474	44,1
Tarihi yapılar ve arkeolojik buluntular	193	18,0
Gastronomi	152	14,1
Tarım	108	10,0
Hortikültür (Bahçecilik/Fidancılık/Çiçekçilik)	87	8,1
Tıbbi ve aromatik bitkiler	22	2,0
Yerel zanaatlar/El sanatları	21	2,0
Diğer	18	1,7
Toplam	1075	100

Tablo 4. Hatay'ın ulusal markalaşma ve sürdürülebilir kalkınması yolunda öne çıkması gereken değerler
Table 4. The values that should stand out in the way of national branding and sustainable development of Hatay

Tema	N	%
Turizm (İnanç/Kültür/Şehir)	404	37,4
Gastronomi	277	25,6
Tarihi yapılar ve arkeolojik buluntular	195	18,0
Tarım	116	10,7
Hortikültür (Bahçecilik/Fidancılık/Çiçekçilik)	33	3,1
Tıbbi ve aromatik bitkiler	26	2,4
Yerel zanaatlar/El sanatları	17	1,6
Diğer	13	1,2
Toplam	1081	100

EXPO HATAY'21 Organizasyonunun Hatay Kentine Etkisine Yönelik Bulgular tablo 2 de verilmiştir.

Tablo 2' ye bakıldığında 'Hatay sizin için ne ifade ediyor?' sorusunda katılımcıların büyük bir çoğunluğunun (%40,9) 'Gastronomi' ifadesini seçtiği görülmektedir.

Katılımcıların Hatay'ın kentsel imajını güçlendirmeye ilgili düşüncelerini içeren bulgular tablo 3 de verilmiştir.

Tablo 3 incelendiğinde katılımcılar 'Hatay'ın kentsel imajını kuvvetlendirmek için hangi değere öncelik verilmelidir?' sorusuna, katılımcılar %44,1 i 'Turizm (İnanç/Kültür/Şehir)' ifadesine en yüksek oranda cevap vermişlerdir.

Katılımcıların Hatay'ın markalaşmasıyla ilgili düşüncelerini içeren bulgular tablo 4 de verilmiştir.

Tablo 4 incelendiğinde katılımcılar 'Sizce Hatay'ın ulusal markalaşma ve sürdürülebilir kalkınması yolunda öne çıkması gereken değer hangisidir?' sorusuna, katılımcılar %37,4 'Turizm (İnanç/Kültür/Şehir)' ifadesine en yüksek oranda cevap vermiştir.

Tablo 5. EXPO'21 organizasyonunun kente etkilerinin farklılaşan yaş gruplarına göre değerlendirmesi

Table 5. Evaluation of the effects of EXPO'21 organization on the city according to different age groups

Faktör	Gruplar [Yaş]	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamli Fark
[EXPO'21] Ekonomik etkileri	18-25	203	561,47	4	3,727	0,444*	-
	26-35	421	534,50				
	36-45	348	569,93				
	46-55	99	574,28				
	56 ve üzeri	41	600,90				
[EXPO'21] Sosyo-kültürel etkileri	18-25	203	583,06	4	2,213	0,697*	-
	26-35	421	544,81				
	36-45	348	556,80				
	46-55	99	560,78				
	56 ve üzeri	41	532,11				
[EXPO'21] Çevresel etkileri	18-25	203	585,92	4	3,342	0,502*	-
	26-35	421	548,39				
	36-45	348	560,03				
	46-55	99	520,16				
	56 ve üzeri	41	551,84				

*P>0,05

Tablo 6. EXPO'21 organizasyonunun kente etkilerinin farklılaşan eğitim düzeylerine göre değerlendirmesi

Table 6. Evaluation of the effects of EXPO'21 organization on the city according to differing education levels

Faktör	Gruplar [Eğitim D.]	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamli Fark
[EXPO'21] Ekonomik etkileri	A-İlköğretim	97	581,61	3	58,739	0,000*	A-B
	B-Ortaöğretim	319	665,36				A-D
	C-Ön lisans/Lisans	574	511,35				B-C
	D-Lisansüstü eğitim	122	464,32				B-D
[EXPO'21] Sosyo-kültürel etkileri	A-İlköğretim	97	576,30	3	37,612	0,000*	A-D
	B-Ortaöğretim	319	642,35				B-C
	C-Ön lisans/Lisans	574	522,82				B-D
	D-Lisansüstü eğitim	122	474,71				
[EXPO'21] Çevresel etkileri	A-İlköğretim	97	566,57	3	28,499	0,000*	B-C
	B-Ortaöğretim	319	632,83				B-D
	C-Ön lisans/Lisans	574	525,75				
	D-Lisansüstü eğitim	122	493,59				

*P<0,05

EXPO'21 organizasyonunun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutlardaki etkisine yönelik farklı yaş gruplarına sahip insanların görüşlerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis analiziyle test edilmiş; elde edilen sonuçlar Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5 incelendiğinde, EXPO'21 organizasyonunun ekonomik ($\chi^2 = 3,727$, $p > 0,05$), sosyo-kültürel ($\chi^2 = 2,213$, $P > 0,05$) ve çevresel ($\chi^2 = 3,342$, $P > 0,05$) etkileri konusunda kentteki farklı yaş gruplarına sahip insanların görüşlerinin istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık göstermediği ortaya çıkmıştır. Bu sonuç, EXPO'21 Hatay'ın kente olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin her yaştan insan tarafından benzer şekilde yorumlandığını ortaya koymaktadır.

EXPO'21 organizasyonunun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutlardaki etkisine ilişkin farklı eğitim düzeylerine sahip insanların görüşlerinin anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis ve Mann Whitney U analizleriyle test edilmiş; elde edilen sonuçlar Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6'ya göre, EXPO'21 organizasyonunun ekonomik etkileriyle ilgili görüşler eğitim düzeylerine göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılık göstermektedir ($\chi^2 = 58,739$, $P < 0,05$).

Testteki diğer bir boyut sosyo-kültürel etkilerin eğitim düzeyi açısından farklılık gösterip göstermediğidir. Yapılan analizler, bu faktörde de eğitim düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı farklılığın olduğunu göstermektedir ($\chi^2 = 37,612$, $P < 0,05$). Farklılık, ilköğretim-lisansüstü eğitim, ortaöğretim-yükseköğretim ve yükseköğretim-lisansüstü eğitim düzeylerindedir.

Testteki son alt faktör çevresel faktörler olup bu faktörde de eğitim düzeyine bağlı anlamlı farklılık ortaya çıkmıştır ($\chi^2 = 28,499$, $P < 0,05$). Çevresel etkiler boyutunda farklılık gösteren gruplar ortaöğretim-yükseköğretim ve ortaöğretim-lisansüstü eğitim şeklindedir.

EXPO'21 organizasyonunun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutlarına yönelik katılımcı görüşlerinin meslek çeşitliliğine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Kruskal Wallis testi ile; farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu tespiti ise Mann Whitney U analiziyle test edilmiştir. Bu analizler sonucu elde edilen sonuçlar Tablo 7'de sunulmuştur.

Tablo 7 incelendiğinde, EXPO'21 organizasyonunun ekonomik ($\chi^2 = 23,849$, $P < 0,05$), sosyo-kültürel ($\chi^2 = 19,644$, $P < 0,05$) ve çevresel ($\chi^2 = 19,776$, $P < 0,05$) etkileri katılımcıların meslek durumlarına göre istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılık göstermiştir. Bu farklılık

ekonomik etkiler boyutunda sırasıyla kamu çalışanları-özel sektör çalışanları, esnaf ve diğer meslekleri yapanlar, öğrenciler-esnaf ve diğer meslekleri yapanlar arasındadır.

EXPO'21 organizasyonunun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel boyutlarına yönelik katılımcı görüşlerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediği Mann Whitney U analiziyle test edilmiş; elde edilen sonuçlar Tablo 8'de sunulmuştur.

Tablo 8'e göre, kadın ve erkeklerin EXPO'21 organizasyonunun ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerine ilişkin görüşleri istatistiksel olarak anlamlı şekilde farklılaşmaktadır ($P<0,05$). Cinsiyet değişkenine göre tüm boyutlarda ortaya çıkan bu farklılık kadınlar lehinedir. Bu testte cinsiyetin araştırmaya konu etkiler üzerinde anlamlı bir etkisinin olduğu gözlenmiştir.

Tablo 7. EXPO'21 organizasyonunun kente etkilerinin farklılaşan meslek gruplarına göre değerlendirmesi
Table 7. Evaluation of the effects of EXPO'21 organization on the city according to different occupational groups

Faktör	Gruplar [Meslek]	N	Sıra Ortalaması	sd	χ^2	p	Anlamlı Fark
[EXPO'21] Ekonomik etkileri	A-Kamu Çalışanı	507	598,13	5	23,849	0,000*	A-B
	B-Özel Sektör Çalışanı	313	522,31				A-C
	C-Esnaf	50	469,70				A-F
	D-Emekli	37	511,26				C-E
	E-Öğrenci	133	576,96				E-F
	F-Diğer**	72	457,70				
[EXPO'21] Sosyo-kültürel etkileri	A-Kamu Çalışanı	507	586,25	5	19,644	0,001*	A-B
	B-Özel Sektör Çalışanı	313	512,63				A-D
	C-Esnaf	50	554,47				A-F
	D-Emekli	37	460,23				B-E
	E-Öğrenci	133	607,38				D-E
	F-Diğer **	72	494,63				E-F
[EXPO'21] Çevresel etkileri	A-Kamu Çalışanı	507	576,81	5	19,776	0,001*	A-B
	B-Özel Sektör Çalışanı	313	526,68				A-C
	C-Esnaf	50	478,37				A-D
	D-Emekli	37	436,27				B-E
	E-Öğrenci	133	625,62				C-E
	F-Diğer **	72	531,45				D-E

* $P<0,05$; ** (yönetici, avukat, mühendis, mimar vd.)

Tablo 8. EXPO'21 organizasyonunun kente etkilerinin katılımcıların cinsiyetlerine göre değerlendirmesi.
Table 8. Evaluation of the effects of EXPO'21 organization on the city according to the gender of the participants.

Faktör	Grup [Cinsiyet]	N	Sıra Ortalaması	U	p
[EXPO'21] Ekonomik etkileri	Kadın	393	599,26	124480,500	0,001*
	Erkek	719	533,13		
[EXPO'21] Sosyo-kültürel etkileri	Kadın	393	608,77	120742,500	0,000*
	Erkek	719	527,93		
[EXPO'21] Çevresel etkileri	Kadın	393	610,69	119985,500	0,000*
	Erkek	719	526,88		

* $P<0,05$

Sonuç

Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmış olan Hatay ilinde düzenlenen EXPO' 21 Hatay Organizasyonu'nun ana teması gelmiş geçmiş tüm medeniyetlerden alınan ilhamla 'Medeniyetler Bahçesi' olarak belirlenmiştir. 'Medeniyetler Bahçesi' teması ile, Hatay da iz bırakmış tüm medeniyetlerin yüzyıllar öncesine uzanan tarım, sanat ve kültüre dayalı dokusunun yarattığı çok yönlü kimliğin ulusal ve uluslararası boyutta tanınırlığa sahip olmasını sağlamak amaçlanmıştır.

Bu ana tema aynı zamanda, günümüzün küresel sorunlarına sürdürülebilir çözümler üretilmesi ve sürdürülebilir kalkınma yolunda yeni ortaklıklar geliştirmeyi hedeflemektedir. Bu organizasyon ile Hatay'ın zengin bitki çeşitliliğini tanıtmak amacıyla bahçecilik ve çiçekçilik uygulamaları, tarım ve üretimin

önemi, atalık tohum ve organik tarım uygulamaları, yerel üreticilerin güçlendirilmesi, tıbbi ve aromatik bitkilerin insan sağlığı üzerindeki etkin rolü, doğal biyoçeşitliliğin korunması, endemik bitki ve hayvan türlerinin tanıtılması, unutulmaya yüz tutmuş sanat dallarının genç nesillere aktarılması, Hatay mitolojisi ve arkeolojik buluntuların medeniyetler tarihindeki önemi ve hikayeleri, Hatay yemekleri ve gastronomisinin tanıtılması, her yaş grubuna yönelik farklı eğitsel, kültürel ve sanatsal aktiviteler gibi ana tema ve alt temaya yönelik; atölye çalışmaları, kısa ve uzun süreli etkinlikler, eğitimler, toplantılar, söyleşiler, konferanslar, sergiler etkili bir anlatım imkânı ile katılımcılarla buluşmuş ve kentimizi daha yakından tanıma ve tanıma fırsatı sunulmuştur.

Ayrıca yerli ve yabancı katılımcıların her biri için ayrılan bahçe ve pavilyonlarda yerel bitkisel zenginliklerini gösterme, otantik, kültürel ve manevi değerlerini tanıtmaya, yeni deneyimler paylaşma, çeşitli etkinlikler düzenleme, yeni iş ilişkileri ve ortaklıklar kurma imkânları sunulmuştur.

Bu bağlamda, EXPO' 21 Hatay organizasyonunun yerel halk üzerindeki ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkileri incelenmiştir. Araştırma bulgularından elde edilen sonuçlar dikkate alınarak EXPO' 21 Hatay organizasyonu bittikten sonra sürdürülebilirlik kapsamında alanların doğru kullanılarak kente olan etkisinin olumlu yönde artırılabilmesi için aşağıdaki öneriler sunulabilir.

Araştırma kapsamında yerel halkın büyük bir kısmı Hatay ile ilgili tanımlamalar bölümünde 'Hatay sizin için ne ifade ediyor?' sorusuna 'Gastronomi' cevabını vermişlerdir. Bu sonuçtan hareketle, 2017 yılından beri UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı/ Gastronomi Bölümü' ne üye olan Hatay bu alandaki zenginliğini tüm dünyaya aktarmaktadır.

Aynı zamanda EXPO' 21 alanında yer alan 'Gastronomi Köyü' aracılığıyla da yerel mutfak kültürünü tüm ziyaretçi ve katılımcılara tanıtmakta olup, 'Gastronomi Akademisi' kapsamında düzenlenen eğitim ve atölye çalışmaları gibi etkinlikler yapılmaktadır.

EXPO' 21 Hatay organizasyonu bittikten sonra bu alanların sürdürülebilirliği için 'Gastronomi Akademisi' aracılığıyla diğer UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı/Gastronomi Bölümü' ne üye olan ülkelerden şefler ve öğrencilerle iş birlikleri oluşturularak uluslararası gastronomi fuarlarının düzenlenmesi, eğitim, atölye ve sertifika programlarının devam ettirilmesi planlamalar arasındadır.

Araştırma kapsamında yerel halkın Hatay'ın kentsel imajını güçlendirme ve Hatay'ın markalaşmasıyla ilgili düşüncelerini ölçmek için sorulan 'Hatay'ın kentsel imajını kuvvetlendirmek için hangi değere öncelik verilmelidir?' ve 'Hatay'ın ulusal markalaşma ve sürdürülebilir kalkınması yolunda öne çıkması gereken değer hangisidir?' sorularına çoğunlukla 'Turizm' cevabını vermişlerdir. Bu sonuçtan hareketle 'Dünyanın İlk Gece Aydınlatılan Caddesi' olan 'Kurtuluş Caddesi', 'Dünyanın İlk Mağara Kilisesi' olan ve 1983 yılında Papa VI. Paul tarafından Hristiyanlar için hac yeri ilan edilen 'Saint Pierre Kilisesi', 'Dünyanın En Büyük Mozaik Müzesi' olan 'Hatay Arkeoloji Müzesi', Rio'dan sonra 14 km'lik uzunluğuyla 'Dünyanın En Uzun 2. Sahili' olan 'Samandağ Sahili' gibi çok önemli tarihi ve kültürel mirasa ev sahipliği yapan Hatay, EXPO fuar alanlarının sürdürülebilirliği kapsamında, bu alanların 'Hatay İlinde Ziyaret Edilecek Yerler' rotasına dahil edilmesi ve hem ulusal hem de uluslararası ölçekte etkin bir tanıtım faaliyeti yürütülmesi konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

EXPO'21 Hatay'ın kente olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin her yaşta insan tarafından benzer şekilde yorumlandığını ortaya koymaktadır. EXPO fuar alanlarının sürdürülebilirliği kapsamında, her yaşta insanı kapsayacak şekilde eğlence, etkinlik ve eğitim programlarının devamlılığının sağlanması konusunda çalışmalar yapılmaktadır.

EXPO'21 Hatay'ın kente olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin yerel halkın eğitim durumları bakımından incelendiğinde anlamlı bir farklılık

görülmüştür. EXPO fuar alanlarının sürdürülebilirliği kapsamında, bu alanlarda farklı eğitim seviyelerine göre programlanmış yıl boyunca sürecek kültürel ve sanatsal aktiviteler, çevre ve doğa temelli eğitimsel faaliyetlerin yanı sıra kongre ve sempozyum gibi bilimsel etkinliklerin de yapılması düşünülmektedir.

EXPO'21 Hatay'ın kente olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin yerel halkın meslek çeşitliliği bakımından incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmüştür. EXPO fuar alanlarının sürdürülebilirliği kapsamında, bu alanlarda üreticilere yönelik sürdürülebilir tarım için yeni finansman ve iş modelleri önerileri konulu eğitimler, tarımsal girişimcilik, ekonomik kalkınma ve yeni iş modelleri geliştirmeye yönelik çalışmalar, sağlık turizmi ve aromaterapi için işbirliği geliştirmeye yönelik çalışmalar, atalık tohum ve geleneksel tarım uygulamalarının örneklerinin sergilendiği etkinlikler, tarım fuarları gibi çok çeşitli faaliyetlerin yapılması düşünülmektedir. Ayrıca mevcutta devam eden tarım okulu ve bitki tanıma atölye çalışmaları, süs bitkileri ve tıbbi aromatik bitkiler yetiştiriciliği konulu eğitim çalışmaları, aromaterapi ve fitoterapi konulu söyleşiler, öğrenci odaklı hafta sonu kulüpleri, yaz kampları, yaşlılar için açık yeşil alan aktiviteleri gibi faaliyetlerinde sürekliliğinin sağlanması planlanmaktadır.

EXPO'21 Hatay'ın kente olan ekonomik, sosyo-kültürel ve çevresel etkilerinin yerel halkın cinsiyeti bakımından incelendiğinde anlamlı bir farklılık görülmüştür. EXPO fuar alanlarının sürdürülebilirliği kapsamında, bu alanlarda; doğa kampları, sportif yarışmalar, anne-baba-çocuk etkinlikleri, tematik atölye çalışmaları gibi faaliyetler ile sürekliliğinin sağlanması planlanmaktadır.

Ayrıca EXPO' 21 Hatay organizasyonu bittikten sonra da fuar alanlarının etkin bir şekilde yönetilmesi için mevcut tüm yapıların, açık yeşil alanların, biyolojik gölet ve havuzların, expoya devredilen ülke ve iller bahçelerinin sürekli bakım ve temizliğinin sağlanarak denetiminin yapılmasının yanı sıra mevcutta alanda sağlanan diğer tüm hizmetlerin devam ettirilmesi konusunda işletme modellerinin geliştirilmesi planlanmaktadır.

Kaynaklar

- Anonim 2022a. Expo Nedir? Alındığı web adresi: <https://expo2021hatay.com/expo-2021-hatay/expo-nedir/> [Erişim: 24 Haziran 2022]
- Anonim 2022b. EXPO2016 Antalya. EXPO Nedir? Alındığı web adresi: <https://expo.tarimorman.gov.tr/Sayfalar/Detay.aspx?SayfaId=18> [Erişim: 24 Haziran 2022]
- Anonim 2022c. Why Host An Expo? Alındığı web adresi: <https://aiph.org/expos/why-host-an-expo/> [Erişim: 24 Haziran 2022]
- Anonim 2022d. Neden Hatay? Alındığı web adresi: <https://expo2021hatay.com/expo-2021-hatay/neden-hatay/> [Erişim: 24 Haziran 2022]
- Chen N. 2012. Branding national images: The 2008 Beijing Summer Olympics, 2010 Shanghai World Expo, and 2010 Guangzhou Asian Games. Public Relations Review. Public Relations Review 38 (2012) 731-745.
- Çelik F. Aslantaş F. 2018. Gelecek Nesiller İçin Yeşil Bir Dünya: EXPO 2016 Antalya, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11(56), 1056-1070.

- Gül S. 2019. Uluslararası Spor Organizasyonlarının Kültürel, Sosyo-Ekonomik ve Mekânsal Etkileri: Deaflympics Samsun 2017. Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi Volume: 41, Spring-2019, p. 29-51 ISSN: 1308-6200 DOI Number: 10.17498/kdeniz.474210.
- Güven MÜ, Suna B. 2022. Mega Etkinliklerin Kent Turizmine Etkisi: Expo 2023 Kahramanmaraş Örneği. Journal of Tourism and Gastronomy Studies, 2022, 10 (1), 692-715. ISSN: 2147 – 8775. Journal homepage: www.jotags.org
- Hallaq AA, Ninov I, Dutt SC. 2021. The Perceptions Of Host-City Residents Of The Impact Of Mega-Events And Their Support: The EXPO 2020 İn Dubai. Journal Of Policy Research In Tourism, Leisure And Events 2021, Vol. 13, NO. 3, 374–396. <https://doi.org/10.1080/19407963.2020.183908>.
- Hür S. 2019. Mimarlıkta Expo Kavramı Ekoloji Temalı Expolar Üzerine Bir Karşılaştırma. T.C. İstanbul Kültür Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yüksek Lisans Tezi.
- Jie Y, Yan W. 2010. Developing a Mega Event Impact Scale”, International Conference on Education Technology and Computer (ICETC), 2010: 305-307.
- Kangjuan L, Mosoni G, Wang M, Zheng X, Sun Y. 2017. The Image of the 2010 World Expo: Residents’ Perspective. Eng. Econ. 2017, 28, 207–214
- Karahan F, Özgeriş M, Demircan N, Sezen I, Karahan A. 2021. Türkiye’nin Dünya Fuarı Deneyimi: Expo 2016 Antalya Üzerine Bir İnceleme. Journal of Humanities and Tourism Research. Journal of Humanities and Tourism Research 2021, 11 (2): 304-319 DOI: 10.14230/johut1000.
- Lamberti L, Noci G, Guo J, Zhu S. 2011. Mega-Events As Drivers Of Community Participation İn Developing Countries: The Case Of Shanghai World Expo. Tourism Management 32 (2011) 1477-1483.
- Polat M. 2019. Expo ve Türkiye. International Journal of Business Economics and Management Perspectives. ISSN: 2458-8978 E-ISSN : 2458-8978 Yıl Year : 4 Cilt Volume: 3 Sayı Issue : 1 Haziran June 2019.
- Silik CE. 2017. FIFA 20 Yaş Altı Dünya Kupası’nın Demografik Değişkenler Açısından SosyalKültürel ve Ekonomik Analizi. Hacettepe Journal of Sport Sciences 2017, 28 (2), 69–90.
- Silik CE, Güçer E. 2016. Uluslararası Spor Organizasyonlarının Sosyo-Kültürel Etkileri: 2013 Mersin XVII. Akdeniz Oyunlarına Yönelik Bir Uygulama. Sosyal Ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi Journal Of Social Sciences And Humanities Researches Bahar/Spring 2016-Cilt/Volume 17-Sayı/Issue 36.
- Şimşek KY. 2011. 2011 Erzurum Dünya Üniversitelerarası Kış Oyunlarının Erzurum Şehrine Sosyo-Kültürel ve Ekonomik Etkisi. Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilim Dergisi, 2011; 13 (3): 383–393.
- Şimşek KY. 2012. Pamukkale Journal of Sport Sciences 2012, Vol.3, No.2, Pg:14-37 Received: 17.12.2011 Accepted : 05.04.2012.
- Vij M, Upadya A, Vij A, Kumar M. 2019. Exploring Residents’ Perceptions of Mega Event-Dubai Expo 2020: A Pre-Event Perspective. Sustainability 2019, 11, 1322; doi:10.3390/su11051322. www.mdpi.com/journal/sustainability.
- Wang H, Xiaokaiti M, Zhou Y, Yang Y, Liu Y, Zhao R. 2012. Mega-events and City Branding: A Case Study of Shanghai World Expo 2010. Journal of US-China Public Administration, ISSN 1548-6591 November 2012, Vol. 9, No. 11, 1283-1293.
- Yoon Y, Gürsoy D, Chen J. 2001. Validating A Tourism Development Theory With Structural Equation Modeling. Tourism Management, 22 (4): 363- 372.